

Микола Кравчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доктор права Українського вільного університету,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного
економічного університету,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6962-1831>

Ірина Марціясь,
магістрант Тернопільського національного
економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЗА ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Висвітлено основні напрямки зовнішньої політики гетьмана Павла Скоропадського. Проведено аналіз становлення та розвитку дипломатичних відносин Української Держави з європейськими країнами, а також з Четвертним союзом та Антантою зокрема. З'ясовано позицію Павла Скоропадського у відносинах з більшовицькою Росією та визначені практичні спроби уникнення удару російсько-більшовицької агресії. Обґрунтовані висновки щодо основних прорахунків гетьманату. Зокрема, проведено аналогію із сучасним станом міжнародних відносин України з метою недопущення помилок нинішніми державниками у міжнародних відносинах, а також втрати суверенітету, незалежності та загалом самої держави.

Ключові слова: Павло Скоропадський, Українська Держава, міжнародні відносини, російсько-українські відносини 1918 р., зовнішня політика, гетьманат.

Бібл.: 14.

Кравчук М., Марціясь І.

Особенности международных отношений при гетмане П. Скоропадском

Отражены основные направления внешней политики гетмана Павла Скоропадского. Проведен анализ становления и развития дипломатических отношений Украинского Государства с европейскими странами, а также с Четвертым союзом и Антантой в частности. Выяснено позицию Павла Скоропадского в отношениях с большевистской Россией, и определены практические попытки избежать удара российско-большевистской агрессии. Обоснованы выводы относительно основных просчетов гетманата. В частности, проведено аналогю с современным состоянием международных отношений Украины с целью недопущения ошибок нынешним государствениками, в международных отношениях и более того, потери суверенитета, независимости и в целом самого государства.

Ключевые слова: Павел Скоропадский, Украинское Государство, международные отношения, российско-украинские отношения 1918, внешняя политика, гетманат.

Kravchuk M., Martsiias I.

Features of international relationship of Hetman P. Skoropadskyi

The basic directions of the foreign policy of Hetman Pavlo Skoropadskyi are reflected in the article. Conducted analysis of establishment and development of diplomatic relations of Ukrainian State with European countries and with the Fourth Alliance and the Entente in particular. The attitude of Pavlo Skoropadskyi about relations with Bolshevik Russia was found out, and there were identified severe attempts to avoid the impact of Russian-Bolshevik aggression. The conclusions about the main mistakes of the Hetmanate are substantiated. In particular, an analogy with the current state of Ukraine's international relations have been conducted, to prevent errors by present political leaders, in international relations and, moreover, the loss of sovereignty, independence and the state itself.

The authors concluded that the activities of the Ukrainian diplomatic service in the days of the Ukrainian State Hetman P. Skoropadsky made a powerful contribution to the development of interstate relations in the priority and most important direction of the foreign policy course of the country at that time - towards the Central Powers, headed by Germany. It is thanks to the efforts of the government, the foreign ministries and the diplomatic missions that close links and business cooperation with European countries have been established. Ukraine has achieved some success in harnessing

the power and influence of European countries to solve important problems of state-building: international recognition, independence, protection of fairly agreed borders, taking into account the unification of ethnic Ukrainian lands.

However, despite all the achievements, there were more failures, because it was not possible to save the state. The mistakes made by the then head of the country, both in terms of internal consolidation and prioritization, as well as from the point of view of international activity and building strong external relations, should in no way be repeated. That is why the period of P. Skoropadsky's Hetmanate should become a real lesson for modern politicians who have assumed responsibility for the preservation and development of a modern and independent Ukraine.

Keywords: *Pavlo Skoropadskyi, Ukrainian State, international relations, Russian-Ukrainian relations in 1918, foreign policy, the Hetmanate.*

Постановка проблеми. Сучасні державотворчі процеси в Україні потребують ґрунтовного вивчення історичного досвіду формування системи органів державної влади. Традиції державного управління і державної служби постійно розвиваються, маючи на меті формування найбільш дієвого та ефективного апарату державу. Однак цей процес має відбуватися із урахуванням історичної ретроспективи з метою уникнення прорахунків і помилок стратегічного та геополітичного характеру. У цьому контексті вивчення досвіду державотворення доби Гетьманату П. Скоропадського вбачається актуальним та доцільним і сьогодні, враховуючи схожу геополітичну ситуацію: перебування Української Держави на межі геополітичних інтересів Росії та Європейських країн.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що досвід дипломатичної служби і дипломатичних стратегій гетьмана П. Скоропадського розкриває фундаментальні механізми становлення національної ідентичності та самосвідомості українського народу після звільнення від гніту Російської імперії. Подібні процеси відбувалися і після Революції Гідності, коли Україна почала позбуватися геополітичного тиску з боку Росії, формуючи власні незалежні геополітичні стратегії.

Окремий інтерес викликає аналіз географії дипломатичних зв'язків Української Держави часів Гетьманату П. Скоропадського. Історія двосторонніх відносин Української Держави із суміжними країнами формує спільні традиції та розкриває підґрунтя тих потенційних конфліктів, які мають або можуть мати місце в сучасних умовах. Історичний досвід формування самого дипломатичного корпусу, організаційного і законодавчого забезпечення діяльності зовнішньополітичного відомства та закордонних дипломатичних представництв сприяє уникненню гострих протиріч у двосторонніх відносинах із країнами, що є правонаступниками держав зразка 1918 р. Сам історичний період існування Української Держави, який ознаменувався революційними настроями та намаганнями молодшої української політичної еліти здобути міжнародне визнання для власної держави, передбачав необхідність розроблення комплексних зовнішньополітичних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цього питання займалася низка науковців, серед них: Ю. Булгаков, П. П. Гай-Нижник, І. Дацків, Д. І. Дорошенко, А. М. Зленко, Я. С. Калакура, С. В. Корсунський, В. М. Матвієнко, М. М. Приходько, В. Б. Євтух та ін.

Отже, **метою статті** є дослідження особливостей міжнародних відносин Української Держави за гетьмана П. Скоропадського та проведення аналогій із сучасним становищем Української Держави на міжнародній арені.

Вклад основного матеріалу дослідження. З приходом до влади П. Скоропадського політика Української Центральної Ради була повністю відкинута. Щодо самого П. Скоропадського, то його концепція державного устрою напередодні захоплення влади і протягом тривалого періоду урядування може бути визначена як військово-бюрократична диктатура, яка була тимчасовою. Він не планував узурпації влади. Необхідність такої своєрідної авторитарної влади він вбачав у наведені порядку в державі для ліквідації безладдя й анархії. У своїй «Грамоті до Всього Українського Народу» гетьман проголосив «Як вірний син України я рішив відкликнутись на поклик (негаймо збудувати таку Державну Владу, яка здібна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці) і взяти на себе тимчасово всю повноту влади» [14, с. 1]. Як зазначив П. Скоропадський у своїх «Спогадах»: «Країну може врятувати тільки диктаторська влада, тільки волею однієї людини можна повернути порядок, розв'язати аграрне питання і провести ті демократичні реформи, які є такими необхідними для країни». Такі були аргументи відродження гетьманства як сильної диктаторської влади з метою виведення України з хаосу та анархії [13, с. 159].

Провідним фактором, який визначив результативність зовнішньополітичного курсу Української Держави, були процеси внутрішньої консолідації суспільства [9, с. 63–69].

Проте варто зазначити, що гетьман П. Скоропадський, розвиваючи зовнішню політику Української Держави, спочатку орієнтувався на підтримку Німеччини та Австро-Угорщини, а відтак розвивав відносини з Четвертим союзом, а вже згодом на країни Антанти: Францію та Велику Британію [4, с. 273–294].

Як свідчить заснований на джерелах аналіз її ідеології стосовно зовнішньополітичних аспектів, які визначали її міжнародний статус, національна опозиція була ідеологічно, концептуально та психологічно близькою до російських більшовиків і схильною до міждержавних компромісів.

Зайняття України німецько-австрійськими військами призвело до фактичної ліквідації місцевих більшовицьких організацій. Водночас активізувалася потреба їх об'єднання у всеукраїнському масштабі. Серед провідних партійних і радянських працівників виявилися суттєві розбіжності у поглядах на тактику революційної боротьби, які зумовили й різні підходи до принципів утворення в Україні комуністичної партії – самостійної чи в складі РКП(б). На установчому з'їзді в Москві у липні 1918 р. була заснована Комуністична партія (більшовиків) України як автономна в місцевих питаннях, але «з підпорядкуванням у питаннях програмних загальним з'їздам Російської комуністичної партії і в питаннях загальнополітичних – ЦК РКП(б). Тобто КП(б)У отримала статус обласної організації РКП(б)» [8, с. 120–133].

Риторика діячів лівої опозиції (М. Шаповала, В. Виниченка, В. Андрієвського та ін.) була зовні націоналістичною. В її основі була соціологічна теорія «трудова нація», яка ототожнювала із українською нацією «трудова народ» (де-факто, малоземельне селянство). Фактично теорія «трудова нація» була українізованою версією ідеології народництва, як і більшовизм був підлаштований під марксизм, що становив версію радикального російського народництва.

Наголос робився на використанні легальних і напівлегальних форм діяльності. Не виключалася й участь партії в представницьких органах влади у разі їх утворення [11, с. 556–559].

Програмно, ідеологічно і психологічно українська «ліва опозиція», у перспективі легко зливалася із російським більшовизмом, формуючи українські «націонал-комуністичні» групи під егідою та у складі РКП(б)-КП(б)У.

У практичній площині це виявлялось у радикальній критиці зовнішньої політики гетьманських урядів як «проросійської» та «пронімецької» водночас.

Прихід гетьмана П. Скоропадського до влади природно неоднозначно сприймався політичними силами доби УНР, а враховуючи усталеність їх відносин з країнами Четвертого союзу та навіть більшовицької Росії, вони намагалися у своїй опозиційній боротьбі залучити зовнішніх союзників. Натомість дипломатичний корпус гетьмана П. Скоропадського намагався протистояти цьому, і особливо яскраво цю розбіжність можна зобразити на прикладі російсько-українських переговорів, що відбувалися влітку та восени 1918 р. [3, с. 101–106].

Зокрема, 12 червня 1918 р. був укладений преліминарний мирний договір, за умовами якого бойові операції на фронті мали припинитися на час ведення переговорів, визначались умови репатріації громадян обох держав, відновлення залізничного сполучення й повернення в Україну рухомого складу залізниць, перегнаного до Росії навесні 1918 р. Згідно з договором укладеним 22 червня 1918 р. було прийнято рішення про заснування генеральних консульств Української Держави в Москві і Петрограді (нині м. Санкт-Петербург), а також близько тридцяти консульських агентств в інших містах Росії. У той час в Україні відповідно були відкриті російські представництва [9].

Важливо наголосити, що головною метою конференції було вироблення умов мирного договору, де особливо ретельно обговорювалася проблема делімітації та демаркації українсько-російського кордону. Всі наступні пленарні засідання так чи інакше зводилися до запеклих дискусій з цього приводу. Суперечки між сторонами з цього приводу фактично завели переговори в глухий кут, оскільки російська делегація висловлювала незгоду з українським проектом кордонів, вважаючи його експансивним щодо Росії. Зі свого боку, українську сторону не влаштовував російський проект, метою якого було задоволення великодержавницьких претензій РСФРР та її більшовицького уряду, намагання зруйнувати територіальну й економічну цілісність Української Держави [9].

Так, керівниками більшовицької делегації Росії були Х. Раковський та Д. Мануїльський, які хоча номінально ставилися нейтрально Українській Державі, але сама позиція більшовиків була для України загрозовою. Своє ставлення до російсько-українських відносин гетьман виявив неоднозначно, повністю дистанціювавшись на перших етапах та навіть відсторонивши на певний час офіційну делегацію Міністерства закордонних справ від переговорів [5, с. 133–135].

Однак згодом стало відомо, що гетьман П. Скоропадський не лише займав надзвичайно активну позицію, але і вів таємні перемовини, зокрема з метою укріплення власних позицій та протистояння

опозиції, яка частково підтримувалася більшовиками, а почасти орієнтувалася на спільні з Росією інтереси. Останнє потребувало рішучих дій ще й на тлі зростання терористичних загроз. Насправді більшість опозиційних сил, що орієнтувалися на більшовицьку Росію, використовували в своїй підіривній діяльності виключно методи терору. Останнє засвідчує про деструктивний характер опозиційного протистояння із Урядом гетьмана П. Скоропадського та нехтування більшістю опозиційних сил устремліннями до розбудови української держави [5, с. 135–137].

Фактично це було жорстке протистояння українських сил з ідеєю відновлення Великої Росії. До того ж реалізація цієї політичної лінії Гетьманату від самого початку була різко обмежена геополітичними зазіханнями Німеччини. Однак до практичної реалізації цих угод справа не дійшла. Розгляд багатьох питань затягувався через зволікання переговорів російськими представниками. На початку жовтня 1918 р. переговори були перервані, не дійшовши до основної мети – укладення мирного договору між обома державами [12, с. 43–44].

Для української сторони переговори з РСФРР визначались необхідністю вирішення проблем, що об'єктивно постали внаслідок розпаду Російської держави і самовизначення України. На відміну від російської сторони, для якої це був вимушений захід, до якого її зобов'язував Брестський мирний договір 3 березня 1918 р. РСФРР з державами Четверного союзу. А відтак з анулюванням РСФРР 13 листопада 1918 року Брестського мирного договору вона звільнилася від виконання як брестських угод, так і тих, що були досягнуті під час українсько-російських переговорів [9].

Очевидно, що опозиційний рух, який стрімко розвився від початку існування Гетьманату створив надзвичайні перешкоди на шляху становлення української державності. Дипломатична служба гетьмана П. Скоропадського виявилася не стільки неефективною у боротьбі із опозиційними силами, скільки неготовою до того, що закордонні держави так швидко налагодять політичні контакти з лідерами опозиційних рухів.

Більшість країн Європи якщо не визнавали гетьмана, то сприймали його як легітимного очільника нової держави. Натомість і Німеччина, і Австро-Угорщина пішли на контакти та поступки опозиціонерам, оскільки останні використовували надзвичайно радикальні заходи боротьби, що загрожувало не лише політичній стабільності, а й економічним відносинам Української Держави. Саме тиск через перебої у постачанні зброї, амуніції, продовольчих і побутових товарів, фуражу та інших товарів, необхідних для ведення війни Німеччині та Австро-Угорщині, особливо на її завершальній стадії, вплинули на лояльність німецької окупаційної влади. Через це опозиційний рух в Україні набув надзвичайної активності та став доволі ефективним [4, с. 273–294].

Говорячи про місце дипломатичного корпусу Гетьманату в цьому протистоянні, слід згадати спроби тиску дипломатичної місії в Берліні на Німецьке командування у питанні створення національної армії Української Держави для захисту від ворогів як зовнішніх, так і внутрішніх. Однак дієвих превентивних заходів дипломати, на жаль, не спромоглися здійснити, через що різні опозиційні сили встановлювали політичні контакти одразу з декількома країнами.

Акцент робився на прагненні держав Четверного союзу створити з України певний бар'єр для більшовицької Росії. Однак реалізація таких намірів не вдалася через відсутність в Україні регулярної армії. Що ж до підтримки опозиційних рухів, то німецькі та австро-угорські високопосадовці не вбачали за необхідне витрачати великі асигнування, однак завжди прагнули мати певні важелі додаткового впливу на гетьмана П. Скоропадського, якими могли бути опозиційні партії. Але при цьому привертає увагу низький рівень активності дипломатичного корпусу і, зокрема, МЗС України з реагування на загрози опозиційного руху та протистояння розширенню їх політичних контактів із закордонними країнами [7, с. 56–66].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи внесок дипломатичного корпусу Гетьманату в реалізацію геополітичної стратегії П. Скоропадського, слід зазначити на такому.

По-перше, завдання щодо встановлення міжнародного визнання Української Держави було виконано блискуче. Активність дипломатичного корпусу насправді принесла велику користь для становлення молодій державі в умовах її формування. Зокрема, у період Гетьманату Україну визнали 30 країн, 10 з яких мали свої представництва в Києві. Відповідно Україна також мала своїх представників в іноземних державах (у 23 країнах), що дало змогу якісно будувати відносини на міжнародній арені.

По-друге, важливим досягненням зовнішньої діяльності гетьмана можна вважати укладення 12 червня 1918 р. мирного договору з радянською Росією. Цей договір також став початком широкого переговорного процесу, на який в Україні поклали великі надії. Зокрема, уряд П. Скоропадського хотів заключити фундаментальний договір, яким би регулювалося мирне співіснування двох держав із встановленням чітких, взаємовизнаних кордонів, регульованою митницею, обміном консульств. Крім цього, українська

сторона бажала досягти відшкодування більшовицькою Росією збитків, завданих її агресією [6, с. 125–127]. Як відомо, у Москві не хотіли підписувати якогось чіткого документа із конкретними зобов'язаннями, натомість лише встановити формальні дружні відносини, проте вдалось досягти домовленості стосовно припинення бойових дій та встановлення лінії розмежування військ із нейтральною зоною.

По-третє, незважаючи на те, що все-таки вдалось досягти успіхів у міжнародній діяльності гетьмана, чітка зовнішньополітична доктрина так і не була вироблена за часів існування Української Держави. Власне, навіть сам П. Скоропадський чітко не визначав пріоритети міжнародної політики, хоча і сконцентрував повноваження у сфері міжнародних відносин у своїх руках. Така хитка позиція прослідковується на прикладі відносин з Четвертим союзом, а також спробами налагодити відносини з Антантою.

Відтак, на нашу думку, головними причинами поразки Гетьманського Уряду є недалекоглядність геополітичної стратегії. Мова йде про те, що орієнтація П. Скоропадського на Німеччину не дала очікуваних результатів у питаннях відносин з іншими країнами, зокрема з Росією. До того ж саме орієнтація на країни Четвертого союзу позбавила Українську Державу власної армії [6, с. 125–127].

Окремо слід наголосити на тому, що уряд П. Скоропадського недооцінив польської та румунської загрози для української державності. Підтримувані країнами Антанти Польща та Румунія провадили активну недружню політику стосовно Української Держави, але при цьому перебували в економічних та торговельних відносинах, озброюючи власні армії за рахунок військово-промислового потенціалу України.

Крім того, відсутність дипломатичних зв'язків між Українською Державою та країнами Антанти також поставили під загрозу Гетьманат як форму організації державності на українських землях [2, с. 28–36].

Таким чином, діяльність української дипломатичної служби в добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського зробила потужний внесок у розвиток міждержавних стосунків у пріоритетному й найбільш важливому напрямку зовнішньополітичного курсу країни на той час – у бік Центральних держав на чолі з Німеччиною. Саме завдяки зусиллям уряду, міністерства закордонних справ та дипломатичних представництв склалися тісні зв'язки та ділове співробітництво з європейськими державами. Україна досягла певного успіху у використанні могутності й впливу країн Європи для вирішення важливих проблем державного будівництва: міжнародного визнання, забезпечення незалежності, захисту справедливо погоджених кордонів з урахуванням соборності етнічних українських земель.

Проте, незважаючи на усі досягнення, невдач було більше, оскільки зберегти державу так і не вдалось. Помилки, допущені тогочасним очільником країни, як щодо внутрішньої консолідації та визначення пріоритетів, так і з позиції міжнародної діяльності і побудови міцних зовнішніх відносин у жодному разі не повинні повторитись. Тому період Гетьманату П. Скоропадського має стати справжнім уроком для сучасних політичних діячів, які взяли на себе відповідальність за збереження та розбудову сучасної незалежної могутньої України.

Список використаних джерел

1. Гай-Нижник П. П. Становлення українсько–грузинських дипломатичних взаємин за Центральної Ради УНР та Української Держави за гетьманату П. Скоропадського (1917–1918 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 122. С. 12–21.
2. Гай-Нижник П. П. Законодавче та нормативно-правове підґрунтя становлення дипломатичної служби Української Держави за Гетьманату 1918 р. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 123 (№ 8). С. 28–36.
3. Дацків І. Встановлення дипломатичних контактів Гетьманату Павла Скоропадського з країнами Антанти. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2012. Вип. 17. С. 101–106.
4. Дацків І. Дипломатична діяльність гетьманату П. Скоропадського із державними утвореннями на руїнах Російської імперії. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. 2011. Вип. 6. С. 273–294.
5. Дацків І. Дипломатичні заходи Гетьманату П. Скоропадського щодо міжнародного визнання і недоторканості кордонів України. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2008. Вип. 14. С. 133–137.
6. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр.: в 2-х т. : документально-наукове видання. Київ : Темпора, 2002. 320 с.
7. Калакура Я. С. Три образи Гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 7. С. 56–66.
8. Кравчук М. Розбудова Української держави і її Збройних Сил в архівних документах. *Українознавство: документи, матеріали, раритети*. Івано-Франківськ : Плай, 1999. С. 120–133.

9. Лупандін О. І. Мирні переговори між українською державою та РСФРР 1918 . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Myrni_peregovori_1918 (дата звернення: 14.07.2019).
10. Приходько М. М. Внесок дипломатичного корпусу Гетьманату в реалізацію геополітичної стратегії Павла Скоропадського. *Грані*. 2018. № 3. С. 63–69.
11. Євтух В. Б. Потульніцький В. Дипломатія Павла Скоропадського (військово-дипломатичні стосунки гетьмана з острівними монархіями у 1926–1943 роках). *Український археографічний щорічник*. 2016. Вип. 19–20. С. 556–559.
12. Реєнт О. П. Гетьманат Павла Скоропадського: українсько-російські відносини – науковий зріз. Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. Вип. 7. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 310 с.
13. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. /упорядник І. Гирич. Київ : Наш формат, 2016. 480 с.
14. Українська Держава (квітень – грудень 1918 р.) Документи і матеріали: у 2 т., у 3 ч. Т. 2 / упоряд. : Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ : Тампора, 2015. Т. 2. 412 с.

References

1. Gaj-Nyzhnyk, P.P. (2017). Stanovlennya ukrayinsko-gruzynskyykh dyplomatychnykh vzayemyn za Centralnoyi Rady UNR ta Ukrayinskoyi Derzhavy za getmanatu P. Skoropadskogo (1917–1918 rr.) [Establishment of Ukrainian-Georgian diplomatic relations for the UNR Central Council and the Ukrainian State for Hetman P. Skoropadsky (1917-1918)]. *Gileya: naukovyy visnyk – Gilea: a scientific bulletin*, 122, 12–21 [in Ukrainian].
2. Gaj-Nyzhnyk, P. P. (2017). Zakonodavche ta normatyvno-pravove pidgruntya stanovlennya dyplomatychnoyi sluzhby Ukrayinskoyi Derzhavy za Getmanatu 1918 r. [Legislative and regulatory basis for the establishment of the diplomatic service of the Ukrainian State for the Hetmanate in 1918]. *Gileya: naukovyy visnyk – Gilea: Research Journal*, 123, (8), 28–36 [in Ukrainian].
3. Daczkyv, I. (2012). Vstanovlennya dyplomatychnykh kontaktiv Getmanatu Pavla Skoropadskogo z krayinamy Antanty [Establishment of diplomatic contacts with Hetmanate Paul Skoropadsky with the Entente countries]. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo lingvistychnogo universytetu– Bulletin of the Kiev National Linguistic University*, 17, 101–106 [in Ukrainian].
4. Daczkyv, I. (2011). Dyplomatychna diyalnist getmanatu P. Skoropadskogo iz derzhavnymy utvorenyamy na ruyinax Rosijskoyi imperiyi [The diplomatic activity of Hetman Skoropadsky with state entities on the ruins of the Russian Empire]. *Problemy vyvchennya istoriyi Ukrayinskoyi revolyuciyi 1917–1921 rokiv– Problems of history of the Ukrainian Revolution of 1917–1921*, 6, 273–294 [in Ukrainian].
5. Daczkyv, I. (2008). Dyplomatychni zakhody Getmanatu P. Skoropadskogo shhodo mizhnarodnogo vyznannya i nedotorkanosti kordoniv Ukrainy [The diplomatic measures of Hetmanate P. Skoropadsky on the international recognition and inviolability of Ukraine's borders]. *Naukovi zapysky Vinnytzkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocyubynskogo – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky*, 14, 133–137 [in Ukrainian].
6. Doroshenko, D. I. (2002) *Istoriya Ukrayiny 1917-1923 rr. [History of Ukraine 1917-1923]*. (Vols. 1–2). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
7. Kalakura, Ya. S. (2013) Try obrazy Getmanatu P. Skoropadskogo v ukrayinskij istoriografii [Three images of P. Skoropadsky's Hetmanate in Ukrainian historiography]. *Nacionalna ta istorychna pamyat – National and historical memory*, 7, 56–66 [in Ukrainian].
8. Kravchuk, M. (1999) Rozbudova Ukrayinskoyi derzhavy i yiyi Zbrojnyx Syl v arxivnyx dokumentax [Development of the Ukrainian state and its Armed Forces in archival documents]. *Ukrayinoznavstvo: dokumenty, materialy, rarytety– Ukrainian Studies: Documents, Materials, Rarities*, 120–133 [in Ukrainian].
9. Lupandin, O.I. *Myrni peregovory mizh ukrayinskoyu derzhavoyu ta RSFRR 1918 [Peace talks between the Ukrainian state and the RSFSR in 1918]*. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Myrni_peregovori_1918 [in Ukrainian].
10. Pryhodko, M.M. (2018). Vnesok dyplomatychnogo korpusu Getmanatu v realizaciyu geopolitychnoyi strategiyi Pavla Skoropadskogo [The contribution of the Hetmanate diplomatic corps to the implementation of Pavel Skoropadsky geopolitical strategy]. *Grani – Facets*, 3, 63–69 [in Ukrainian].
11. Yevtux, V.B. & Potulnyckyj, V.(2016).Dyplomatiya Pavla Skoropadskogo (vijskovo-dyplomatychni stosunki getmana z ostrivnymy monarhiiamy u 1926–1943 rokah) [The diplomacy of Paul Skoropadsky (military-diplomatic relations of the hetman with island monarchies in 1926–1943)]. *Ukrayinskyj arheografichnyj shhorichnyk –Ukrainian Archeography Yearbook*, 19-20, 556–559 [in Ukrainian].

12. Rejent, O.P. (2013) Getmanat Pavla Skoropadskogo: ukrayinsko-rosijski vidnosyny – naukovyj zriz [Pavel Skoropadsky Hetmanate: Ukrainian-Russian Relations – A Scientific Section]. *Nacionalna ta istorychna pamyat– National and historical memory*, 7, 310 [in Ukrainian].
13. Skoropadskyj, P. (2016). *Spogady: kinecz 1917 – gruden 1918 [Memories: late 1917 – December 1918]*. I. Gyrych (Ed.). Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
14. Pyrig, R. eds. (2015). *Ukrayinska Derzhava (kviten – gruden 1918 r.) Dokumenty i materialy [Ukrainian State (April – December 1918) Documents and materials]*. (Vols. 1–2). Kyiv: Tampora [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019.